

dalom szempontjából fontosak. A társadalmat kritikus szemmel nézi, ez az, ami a szorosan vett szociológustól megkülönbözteti. Nem a munkásosztály, hanem az amerikai „művelt középosztály“ érdekli. Nem akar alulról felfelé forradalmat szítani, mint Upton Sinclair, csak a félegyházakat, félkormányokat és a félműveltségeket akarja kiintani. Arra céloz, hogy a pénzen és a standardokon kívül egyéb is van, ami fontos az életben... Lewis regényei vádiratok a modern nyárspolgár ellen, aki sohasem azt teszi, amit tennie kellene, amire vágyik Babbitt, csak nyájösztmők után szalad s ha észreveszi tévedését, néha már késő. Ha Sinclair Lewis könyveit mindazok megértenék, akik Amerikában csak a nagy lehetőségek hazáját látják, akkor az a vándorlás, amely évezredekkel ezelőtt Ázsiából Európába indult a pénz és kereskedelem nyomában, nem menne most ugyanezen nagy hatalmak után Amerikába.

(Budapest.)

Fedák Ágota.

A GÖRÖG FÖLD ISTENEI.

Χαλεποι δὲ θεοὶ θυητοῖσιν ὀρεῶσθαι.

Két év előtt ezeken a hasábocon (*Széphalom*, 1928: 37) kerestük a klasszika-filológia mai válságának okát és főleg abban pillantottuk meg, hogy ez a sajátos és sokban kiváltságos történeti tudomány nem sietett, (talán nem is siethetett) napjainknak a szellemi tudományokra kötelező, idealisztikus fordulatát vállalni és végrehajtani. Kutatóinál és vezető munkáiban — panasztunk — mindmáig csak a gondolkozó, illetve a szavakba kivonatolt ember problémái állanak előtérben; ókorának képét a most lezárt, racionalisztikus periódus irányítójának, a történeti evolúciónak szelleme festette. A válság nyitját, ehhez képest, abban véltük megpillantani, hogy e tudománynak, amely tegnap *apriori* „Altertumswissenschaft“ volt és — lehetett, ma a másutt korfelfogás mentén valamiféle jelen-tudománnyá, „Klassische Geistesgeschichte“-vé kell eltoldódnia.

Két év előtt — megállapíthatjuk —: sikerült a *Széphalom*nak egy kis vihar magját elvetni. Előbb a türelmetlen orthodoxia¹⁾ — az anyag értékének kizárólagosságát hangsúlyozva — általában a korszerű felfogás jelentőségét vonta kétségbe és heretikusnak bélyegezte, aki a filológiai tudomány esszenciális hagyományának ellenére próbálna valamiféle, — szerinte mindig *apriori* értéktelen és felesleges — elméleti tájékoztatást. Erre és ez ellen ugyancsak a *Széphalom*ban (1930: 177) egy másik, velünk részben egyetértő felszólalás, szintén a mai korszellem történetivé finomodott historizmusának szellemében és „jelenünk éltető levegőjében“, de mégis — hasonlóképp eltérve — úgy akarta a klasszika-filológiát regenerálni, hogy (ellenünk és a közfelfogás ellen) csak a *hungarológiai* Jelen horizontjának a határig ismerte el a mi, jellegzetesen nemzetek fölött álló tudományunknak a jogosultságát.

Máshol mutattam rá,²⁾ hogy az első ellenvetés lényegében mondvacsinált és részben arra vezetendő vissza, hogy vele, „belső törvény“ szerint, egy magas feszültségű, elfojtott *irrationalizmussal* robbanó fiatal tehetségnek kellett a maga fenyegetett egyensúlyát biztosítani. Részben arra, hogy aki a „romantikus“ szintézist, evolúciósan úgy képzeli, mint a (teljesen végrehajtott) „klasszikus“ anali-

¹⁾ Egyetemes Philológiai Közlöny, 1930: 23.

²⁾ E. Ph. Közl. 1930: 199.

zisek betetőzését, annak megfelelő hevesseggel is kell egy másféle (az idealisztikus) felfogás megnyilatkozásaira reagálnia. Mindenesetre tehát *csak kivétel* lehet az a filológus, akinek pusztán „a munka anyagával való szakadatlan érintkezés” már „a kor filozófiai érettségének” megfelelő érzékenységet biztosíthatna; és kivétel az az eset, amelyben az érettség megszerzésére irányuló törekvések joggal lesznek felesleges fényűzésnek minősíthetők. Még könnyebb volt igazolnom, hogy a másik programm lényegesebbnek tűnő eltérése kizárólag gyakorlati természetű praeokkupációkból sarjadt és az elvre szintén nem terjed. Általában tehát — nem is kell, hogy magunk állapítsuk meg³⁾ —; cikkünk helytállónak bizonyult és a hozzászólások legfeljebb a másoldalú megvilágítások természetes előnyeit reprezentálhatják.

*

Csábít — mégis — a lehetőség, hogy a magyar olvasóközönséget egy világszerte nagyjelentőségűnek tekintett görög vallástörténeti munka⁴⁾ szerzőjével, W. F. Ottóval, ezzel a haladó és mégis konzervatív, tehát legjobbfajta filológussal megismertessük, aki főleg mint az „önkéntelen érzékenység” egyik tipikus esete, perdöntően igazolhat bennünket. Akaratlan példa ő, amelynek segítségével majd még határozottabb formában és szélesebb elvi megokoltsággal követelhetjük újra, amit követeltünk: a klasszika-filológia számára is szükséges, általános korismeretek öntudatos fejlesztését. S ehhez nem is kell a lehetetlent próbálnunk; nem kell e művészien szép könyv olvasását pótolnunk és ismertetéssel profanizálni azt a lehelletfinom, a görög lélek ütőerét tapintó szenzibilitást, amellyel szerző mesterkeze olyan újszerűen tudta e vallás legtitokzatosabb egyéniségeit — Athenét, Apollont és Artemist, Aphroditét, Henmest és a többieket — megeleveníteni. Elég ha történetírónk alapvető elvét tesszük mérlegre és vizsgáljuk: az volt-e valóban a görög vallásnak legjellemzőbb vonása és történeti alakulásának legfőbb mozgatója, amit Otto annak vett? Valóban úgy van-e, hogy a görög népben, fejlődése egy bizonyos pontján, kivételes lelki készség jelentkezett, amely ezt a népet a mágia és a „régiké” mythos szokatlanul következetes meghaladására képesítette?

Amnyiban mindenesetre igaza van Ottónak, hogy a Homeros-előtti korra vonatkozólag világosan meg lehet a csodás történéseknek, a föld, fák, barlangok, folyók belsejében, sokszor állatokban is élő és ható, magasabb lények varázserejének uralkodó áramlatát állapítani. Gaia a születés és halál, áldás és átok, bölcsesség és szent jog foglalatja volt; Demeter az élet és elmulás, a szellemiség és jogosság egységét szimbolizálta; az őriöngő Dignysos, mindenkinél mélyebben, a földistenségek végtelenségének és mélységének titokzatos vonásait egyesítette magában, stb. Az is nemkevésbé helytálló, hogy Homerosnál minderről csak elfojtott survival, üres formula, játékos hasonlat, csupa fátyol és képzet beszél. Vele vége van a mítikus történéseknek és mágikus hatásnyilvánulásoknak; neki nem szentek a vér, a föld, a homály hatalmasságai; általa új szellemiség (Otto szerint az „igazán görög”), új istenségek mutatkoznak, akik — mint a Természet sokféleségének tökéletes, örök kifejeződése — már nem pusztán nevei a különféle varázsos történéseknek, ahogy a régiek voltak, hanem a Ter-

³⁾ V. ö. EPhK. 1930 2.2.

⁴⁾ W. F. Otto: Die Götter Griechenlands, Das Bild des Göttlichen im Spiegel des griechischen Geistes, Bonn 1929.

mészet valóságainak a földről égbe vetülő, megdicsőült, *személyes* alakjaivá lettek. Otto okmányt vél még arra az erőszakos történeti fordulatra vonatkozóan is felmutathatni, amely — hite szerint — Homeroszt, az új korszak fáldyavivőjét előkészítette; ez az okmány Zeusnak a mythosa, aki Kronost és a titánokat, tehát a régi istengenerációt detromizálta.

Az egész, így adódott fejlődéssor — mindamelllett — épen olyan irreális, amilyen tetszetősen van kirajzolva. A „régii“ mythosnak valójában csak egyes folytatása volt a vele lényege szerint megegyező „új“ mitológia és nem vezetett el Homeroszal Gaia-, Demeter-, Dionysos- és a többiek ősi, Homeros előtti jelentősége sem, — ellenkezőleg: a vallási őskor valahogyan eleven maradt. A „mágikus“, inkább démonszerű istenségek később is, ugyanannyira ismertek, hivatalos tiszteletet élveznek, s úgy dominálnak (néhányik, pl. Dionysos épen később még inkább), amint domináltak az — állítólag éles történeti bevágódással elválasztott — „őskorban“: a mágia és a „régii“ mythos soha sincs teljesen meghaladva. Mindezt — feltűnően — látja Otto is, sőt alkalmilag nem is titkolja s ez a különös belső ellenmondás teszi épen könnyűvé a feladatunkat. Azon ok mögött t. i., amely Ottot megakadályozta, hogy túljusson egy önmagától is elvetett fejlődéselképzelésen, igen könnyen fogjuk felfogásunk igazolását megpillantani; az okot magát viszont úgy keressük legjobban, ha a szerző teljesítményét azoknak a követeléseknek a mértékével mérjük le, amelyeket ma egy ideális görög vallástörténetnek szükségképpen ki kell elgéitennie.

Hogyan állunk ezekkel?

Nincs oly csekély elmúlt életjelenség illetőleg történéskomplexus, amelynek a történetírás bánmikor is exakt ideáját produkálhatná. Épen ezért minden, magában vagy kihatásában értékes / multság, a magunkraeszmélés képességének minden további fejlődésmomentuma szerint, mindig megköveteli, hogy a róla közkezem forgó történelmi képek újra átrajzoltassanak: állandóan aktuálisak a történetíró sisyphosi feladatai. Ma is tehát, amikor a fontossági, sorrendi és egyensúlyviszonylatok eltolódásával, megismerésigényeink szemmeláthatóan inkább, mint a tudásra, az egész élő emberre, a vele élő körülmények komplexusára irányulnak, megint — ennek megfelelően — mindenféle elmúltságról újabb történelmi képek lettek kívánatosak. Különösen és annyival inkább kívánatos lett épen egy új, korszerűen alakított görög vallástörténelem is, mert a *vallás* az a szellemi jelenség, amelyik legfüggetlenebb a történeti fejlődéstől vagy ami ezzel egy: legszorosabban függ az élő (érző, akaró és gondolkozó) egyéntől. És mert ezenfelül speciálisan a *görög* vallás nem is közvetlenül megélt történeti formájában szökött a kutató elé kerülni, hanem már egy további, szellettörténeti sugártöréssel: belekövesedve egy másik külön-törvényű szellemi formáció, a „költészet“ (irodalmi formák) lefejtendő anyagába. Így nem lehet kétséges, hogy ma a klasszika-filológiának, mint a régi görögök és rómaiak egész életének kutatására irányított, örök meliorizálódásra kötelezett történetírásnak, a görög vallás reprodukálásában is, olyan új eszközzel kell a korszerűen megfelelő megoldásra törekednie, amely ezt a korszerűséget hiány nélkül garantálhatja. Ez az eszköz pedig ma nem lehet más, mint az egyvonalú evolúciós okkeresésnél feltétlenül tökéletesebb, kétdimenziójú, díszkurzív-lélektani okkeresés. Az igazi görög vallásról pusztán az irodalomban található adatok nyelvtani értelme és mennyisége alapján képet nem formálhatunk.

Mit találunk ezekkel az igényekkel szemben Ottonál?

Előre kell bocsátanunk mindenestre, hogy a tudomány felfogásunk szerint: jellegzetesen végtelen és tudásunknak *apriori* kötelező vonása a tökéletlenség. Így az alantiak legkevésbé sem akarnak mulasztott feladatokat reklamálni egy ki-gyasló filológuson. Amit egyénileg tudunk olyan lényegtelenül kevés a tudhatat-ian végtelenjéhez, hogy nevetséges volna előírnunk, ki mit tanuljon vagy hanyagol-jon el. Az *Otto*-aktát tehát mi, kifejezetten csak tételünk érdekében, hogy lapoz-tuk fel, mint példás illusztrációját, hogy — amit követelni merésztünk — valóban: a klasszikus-filológusok tudatos és korszerű kiképzése elengedhetetlen mai feladat-nak igazolható. Ebben az értelemben kívánunk szerző fogvatkozásából először is *arra* mutatni, hogy a vallás még ma, velünk is élő „öskorát“ erőszakosan bele-temette egy csak feltett történeti múltba; és másodsor arra, hogy azt a „tisztá“ vallást (a bábónás-mágikus vonások hiányát), amely nem lehetett más, mint a magyeposz műfaji igényeinek a következménye,⁵⁾ hibásan: egy határozott kor-szak termékének minősítette. Filozófiai nyelven szólva tehát: *Otto* figyel-men kívül hagyta a modern, idealisztikus pszichológiá-nak eredményeit és pedig egyaránt a vallásos fejlődés meg a költészeti lényeg helyesebb felfogását illető, ma már úton-útfélen kínálkozó eredményeket. Azt, hogy egy vallásos vagy mágikus nyilatkozás jelene első sorban *nem* az időtől (kortól), hanem ezzel a két primárius adottsággal foszforeszkáló strukturák-ról (helyzetüktől) függ. És azt, hogy egy költemény vallástörténeti adatai első sor-ban *nem* a vallás, hanem a költészet világának rendje által vannak meghatározva. — Ennek oka, adott körülmények között, nem is lehet kétséges. *Otto*-t abban, hogy a tudás (analízis) mellett ugyanolyan mértékben és ugyanolyan elsődleges faktor gyanánt, a másik összetevőt, tehát az individuális intuíciót (a szisztemát) is megfelelő szerepéhez engedje, kizárólag az ő elavult filozófiai rendszere, pon-tosabban az evolúciós szemlélettől rákényszerített, pro-gresszive egyvonalú fejlődéselképzelés akadályozhatta. Csak ez okozta, hogy annyi finom és találó részletészrevétel ellenére mégis megállá-podott egy nyiván hamis történeti képnél és hogy ezzel éppen — tételünket igaz-ozolhatta.

Igy kell *Otto* példájának — minél akaratlanabbul, annál hangosabban — hirdetni, hogy valóban: ez a kitünő filológus is, hasznára tanulhatta volna meg annak az elméleti hozzáértésnek a tudatos érvényesítését, amelyet már a „kor-társ“ öntudatlan sejtésével számos, sokszor nagyon találó részletmeglátás ere-jéig gyümölcsötzetett. Így kell hirdetni, hogy a klasszika-filológia általában nyert volna, ha határait a szükséghez képest elvszerűen és *apriori* megnyitja a tökéletesítés minden korszerű kísérletének. Ma a klasszika-filológia területén még a szigorúan nyelvi és tárgyi ismeretek kötelező bizottsága is, kétségkívül kizárólag azon fordul, vajjon az adódó egyéni rendszerek (az „*Otto*-k“) ki van-nak-e tudásunk általános nivójához képest, minden kínálkozó eszközzel és minél tökéletesebben képezve.

*

⁵⁾ V. ö. Zu religionsgeschichtlichen Wertung Homers, Yearbook of the New Society of Letters at Lund, 1924, 151—169. I. Hasonlóan már L. Preller, *Ausgew. Aufsätze*, 1864, 158. 1.: „Das Epos hat überhaupt mit dem Menschen, wie er von Natur und durch die Natur ist, nichts zu tun, sondern nur mit der idealen Welt der Heroen.“ Ugyanő az eposz természete szerint megfelelőnek találja, hogy tar-tózkodik a kosmogonikus és thegonikus mítoszoktól és allegoriáktól (153. 1.) stb. — I. E. Harrison is magyaráz homerosi istenalakokat az „epikus expurgáció“ feltevésével: *Prolegomena* 1903, 643; *Themis* 1912, 294 kk. stb.

Ezzel elérkeztünk odáig, hogy az Otto-esettől megerősített régi felfogásunkat valóban már a szélesebb alapokon és nagyobb biztonsággal újra fogalmazhatjuk.

„Szó“ nincs „beszéd“, „fogalom“ nincs „rendszer“ előtt és nélkül: minden „elsőleges“ fogalomalkotás mögé már praesupponálnunk kell egy (legfeljebb nem tudatosított) általános szemléletszisztémát, az individuummal együtt adott „világnezetet“. A tudományok palotái nem úgy épülnek, hogy valaki egyszer az összes nyers téglákat „már“ összehordhatta: a téglákat mindig kész épületekből veszik át és nem épület az, amelyikhez nem kellett újabb téglák, az építőnek saját égetőjéből. Van egy tendencia mindenestre, amely az *apotiori* analitikus karakterű tudományt iparkodik *apotiori* szintetikus nivóra emelni, de e mellett állandóan működik az ellenkező is: az analitikus elmélyítés törekvése a szintézisek keretei közt. Nincs tudomány semmiféle fokon, amely az egymástól elválaszthatatlan és egyformán elsőleges két kontribuens, az analízis és a szintézis bármelyikének a közreműködését nélkülözhetné. Az *apotiori* rendszerben-látás a maga munkáját (amelyben az „egyes tény“ ugyan kényszerű, de egyéni mivoltában csak felületesen tekintett „velejáró“), ugyanúgy állandóan átadja, további végett, a tények szerint induló fogalomkeresés racionalizmusának, mint fordítva: eredményessége érdekében a realitás-nézés — amely viszont annál tökéletesebb, minél kevesebbet árul el a maga egyéni szisztémájából — állandóan kétségtelenül appellál a rendszerezés segítségére. Mindig kétfelől egyfelé, a „véletlen“ adódás sorrendjében és tempója szerint, egymást segítve és kiegészítve, mindig ezt harcolták, ezt a nyeretlennel maradó peripherikus harcot a bevezetetlen centrumért és harcolják racionalisták és misztikusok, klasszikusok és romantikusok: adhatnánk egyéb neveket is a szembenálló típusoknak. Ugyanígy: az egyes individuum is állandóan szétválasztja — ahogy Goethe mondta — ami egyesítve van és egyesíti, ami szét volt választva.

Egyszer-egyszer tehát, általában és esetenként, mindenestre úgy tűnhet, hogy a szilárd bázis a tények részén van; másszor a szuverén spekuláció látszik a helyzet uralkodó csillagzatának; valójában azonban és túl a látszatokon, a tények mögött sohasem hiányzik az intuitív munkanész, ha nem is tudatosodott; és a szintézisek is, a tényekből indulva ki, újra ezekhez ívelnek vissza. Szintézis egy tökéletesebb analízisért, analízis a továbbvivő szintézisért, egyszerre, csak egyéni képességek és körülmények szerint váltakozó hangsúllyal, — ez a gondolkodás módja és a kutatása is. A tudás maga személytelen, nem lesz soha egyik féle sem; a tudomány csak állandóan ingadozó eredője lehet az egyenetlen nekilendülésekkel húzó aemulusoknak, úgy amint a különböző körülmények találkozása („helyzetek“) szerint, majd inkább egy analízishullám, majd a szintézisé ránt rajta. Ezért kell egy *apotiori* analitikus tudománynak is, haladása érdekében, időnként különösebb mértékben, a szintetizálást megkövetelnie és a megfordított esetnek megfordítva, az analíziseket.

Elvi élel tehát *apriori* nem lehet a „szintetikus“ és „analitikus“ tudományokat egymással szembeállítani és pl. a ma (inkább) analitikus klasszika-filológiát egészében vagy részeiben éretlennel tekinteni a szintetikus szemléletekre (feldolgozásokra). A „részletproblémá“ sohasem látjuk igazán, ha nem látjuk mindig összefüggésben is. A klasszika-filológiának — amit csak *faute de mieux* neveznek így — mindig, már a kezdetén voltak, akkori korrelvek szerint kiépített, a részletek analízisét is kimutathatóan termékenyítő rendszerezései. Ezért nem lehet feltűnő, hogy erre a hatalmas üzemre megint ilyen szintetikus termé-

szetű munka vár és az a klasszikus-filológus, aki — bármilyen korszerűtlen jogcímen — megpróbálná ezt a kötelezővé vált mai munkaformát visszautasítani, a kényelmességnek vagy gögösségnek azt a vádját, amely céhe ellen jogtalanul is, nem egyszer felhangzik, bizonyára joggal megérdemelné. Nem szabad — nevezetesen — azt várnia, amíg majd valami „egészen megbízható és tökéletes” rendszerezés lehetővé válik; mert hiszen a tudományos megismerés peripherikus természetével *apriori* velejár, hogy minden elképzelésmód mindig szükségképen rászorul a korrekcióra. És nem hivatkozhatik a klasszika-filológiának a többi filológiák közt elfoglalt, megkülönböztetett helyzetére sem, mert a kutatói részletmunka nincsen a modern filológiák egyikében sem sehoh, de nem is lesz sohasem, befejezve,⁶⁾ legfeljebb, hogy a „modern” filológiáknak szerencsésebb helyzetűkhöz és vezető szellemeik megfelelőbb találkozásához képest ma már módjukban van — az osztályozó munka fentartásával — a másíkfajta munkát szabadabban előtérbe engedni. Soká mindamellett a klasszika-filológia sem kételkedhetik. Amikor régi előjogaimak kapuján, a korszellem nyilvánvaló fordulása és a haldadás közönséges tempója szerint, olyan hangosan kopogtat a Pascal-féle „nyomasztó feladat” vagyis a tény, hogy az egyes tudományok ös'szefüggének az általános tudásban, — akkor ez a tudományág sem teheti soká a hangsúlyt makacsul és kizárólag az analitikus tényelemzésre, emlékek leírására, szövegkritikára, stb. Racionalisztikus fogalomakvizíciók helyett tagadhatatlanul inkább az intuitív rendszertermelést kell sorra ejtenie, pontosabban olyan munkapillanatokot, amelyekben a fogalomalkotások az elveknek hátra- és előre-való körvonalozása (rendszeralkotások) által ellenőriztetnek és korrigáltaknak. Azt viszont már szinte felesleges külön bizonyítanunk, hogy a történtségek szisztematizálásántak alapul szolgáló okok felkutatása vagy „a törvények és axiómák kimutatása” (Bacon), egyszóval a filozófiai alapvetés, ma is szükségképen úgy, mint mindég, szintén csak a legmodernebb, up to date-szellemben történhet. Amint tehát a legutóbbi, természettudományos világszemlélet korában a Bruggmann-, Gruppe-, Christ- stb.-féle összefoglalásoknak (fent 1928: 39) nyilvánvalóan az evolúciós filozófia adta meg az alapvetését, úgy fogja — momentán — a mai konfordulattal esedékessé lett történeti szemléleteket is csak az olyan klasszikus-filológus adhatni, akinek a képességei a szintézishez épen a legmodernebb, korunk tudásának jelen állásától kínált, „idealisztikus” módokat és eszközöket biztosíthatják.

Igy nem lehet véletlen, csakis a koráramlat döntő erejét bizonyíthatja, ha még egy U. v. Wilamowitz-Moellendorff is, a konzervatív klasszika-filológia „great old man”-je, filológia-történetének legújabb átdolgozásában⁷⁾ szintén ezt a nyitottsági vonást vette fel a hatalmas tudomány minimális definíciójába. A filológus — öszerinte is — igen sokféle és sokféle módon dolgozhat, de amennyiben jelentőset akar alkotni, elengedhetetlen vonása, hogy *vir bonus, discendi peritus* legyen, amit bátran úgy fordíthatnánk, hogy ne gyűlölje azt, aki tanulni-valót hirdet és ne mellőzze el részvétlenül az új feladatokat. Wilamowitz is tehát, az evolúciós klasszika-filológia „representative man”-je, valójában szintén azt látta tudományunk kötelességének, hogy iparkodjék Aischylos igéit, Pythagoras tanításait, az egész antik életet mindig korszerű nézetben, az

⁶⁾ V. ö. A. N. Wosnessensky, *Aufbau der Literaturwissenschaft, Idealistische Philologie* (Jahrb. f. Philologie III.) 1928, 337. l.

⁷⁾ Gercke-Norden: *Einleitung*, 1927, I: 80.

Összes modern reflektorok fényénél megvilágítani; kötelességének látta, *nem* egyéni szeszélynek, még kevésbé herostratesi templomfelgyújtásnak.

A mai klasszikus-filológust ebben a kötelességteljesítésben legkevésbé sem fogja természetesen befolyásolni, hogy bizonyos korok vagy egyének mit gondoltak vagy mit gondolnak a magok filológusai speciális munkájának. Részünkről például, bármily nagy nyereségnek tartjuk, ha egy-egy filológus színről-színre jól ismeri Görögországot, sőt annak akár minden másodrangú emlékeit — mégis ezeket az előnyöket nem mernők a filológus elengedhetetlen kvalifikációjának minősíteni. Ezer lelkiismeretes úgörgő múzeumi hivatalnok között jó ha akadt egy igazi filológus. Még döntőbb, hogy a „költők“ meglátásai — amint ezt általában főleg Werner Sombart emelte ki — kizárólag forma szerint különböznek a rekonstruáló tudós megállapításaitól, legfőképpen pedig a katexochén életet-rekonstruáló klasszikus-filológus meg a költő között alig van már válaszfal. „Tiszta“ a filológus eleve csak célkitűzésben lehet, sohasem élő valóságában és a klasszikus-filológiánál többet semmi tudomány sem köszönhet a „költőknek“. Nagy tévedők, mint Nietzsche és Rohde, nagy laikusok, mint Goethe és Ibsen s a többiek, művészi megérzéssel, költői ihlettel, fogyatékos adatfoslányokból is életet tudtak a különös görög-római világba varázsolni, meg tudták legalább a „Dauergriechen“-t (Dauerrömer) eleveníteni. „Naiv theoretikusok“ és még naivabb költők filozófiai vagy művészies rajzai sokszor felelték előre a szaktudományok csak későbbben felvetett, tudományos, esetleg teljességgel megoldhatatlan feladataira és — „Was hat ein Denker denn ergründet und begründet, Das nicht ein Schermund in Ahnung vorverkündet?“ — tárgyi hibák ellenére, nem egyszer nyújtottak alig tagadható támogatást még „az antik kultúra anyaföldjén“ dolgozó exaktabb filológusoknak is. A strukturális szimpátia, megfelelő képzelet, intuicio vagy akárhogy hívjuk, ott is csodát tehet, ahol a „philologisches Banausentum“, a maga hatalmas tényterhével meg sem tudna mozdulni. Hiba volna, ha ezt az erőtényezőt el akarnók hanyagolni.

De a határnemnyitási elvnek az előnyeit hasonlóképp, az sem kisebbítheti, hogy az egyes, így nyerhető beállításmódok talán csakugyan hamar el fognak értéktelenedni és újabb módok válnak szükségessékké. Az igazi tudományokban mindig kizárólag átmeneti rendszeralkotások tehetők és tették mindig biztosabbá, a soha végleg biztosakká nem váló, csupán tökéletesedő elkövetkezőket. Az etnográfiai határterület felhasználásánál maradvá: tagadhatatlan, hogy e területnek a járhatósága ma még igen messze van a teljes biztosságtól. A melanesiai *mana*-ról való tudásunk, például, állandóan módosítandó és tökéletesítendő; a sioux *wakanda*, a huron *orenda* stb. fogalmakat is — nézben hasonló lezáratlanság és bizonytalanság folytán, — csak igen felületesen lehetett az etnográfia konvencionális *mana*-fogalmába összefogni stb. A közelmúltban mindamelllett, ennek a generális fogalomnak, jóllehet tökéletlen és fogyatékos segítsége, máris sok sikerrel tudott az addig lappangó görög erő-fogalomra rávilágítani. És bár ez a görög erőfogalom nyilván hatványozottabban más, mint a primitívek fogalmai voltak magokban és egymáshoz képest, — máig a görögség vallási világképe, ezáltal kibővítve, mégis sokkal tisztábban áll előttünk. A hasonló jelenségek eltérései, rokon vonások idegenszerű árnyalatai stb. hatásosan képesek a sajátosra, a speciálisan egyénire, fajira, nemzetire stb. ráeszméltetni; a tudományok pedig akkor is mindig tartoznak bizonyos célszerűnek látszó segítségeket igénybe venni, ha ezeknek mesgyéi a tévedések veszedelmes szakadéka felett vezetnek; a keresztes mérgek a legbiztosabb orvosszerek, noha szintén „nagyon könnyen“ gyilkolnak. *Man muss den Mut des Irrsins haben*, — mondta Goethe kimeríthetetlen tapaszt-

talata; de korunk egyik legkiválóbb tudósa is így vallja: „Ohne Wagnis, ohne Fehlgriff, ohne Martyrium gibt es kein Ergreifen von Wahrheiten und Werten“.⁸⁾ Ezen az úton ugyan megeshetik, hogy a hasonlóságra tesszük a hangsúlyt, amikor ez a különbségen van vagy fordítva, kockázat *nélkül* mindamellet nincsen gondolkodás és „tudni“ kívánt — *apriori* lehetetlenség.⁹⁾

*

Ecce coronatae portum tetigere carinae... Nyilván jól láttuk, hogy egy általános, szintetizáló tendencia évadján a klasszika-filológiának is épen az antik lélek megközelítése érdekében, okkal-móddal, igenis, igénybe kell vennie a modern etnográfiaát, vallástörténetet, az alkatlélektan tanulságait, de általában minden új, kínálkozó tudásforrást. Csak mint eszközt igénybevenni, természetesen, távolról sem valami, a filológiát felítató tudományá-előléptetni.

(Budapest.)

Marót Károly.

MŰVÉSZETFILOZÓFIA.

Az eddigi metafizika-mentes, értékelméleti, vagy csak lélektani alapon álló esztétikák helyett új elméleti képet rajzol Báró Brandenstein Béla *Művészetfilozófiájában*. Pótolni akarja a modern asztétikai irodalom vezető-műveinek (Volckelt, Utitz, Meumann, Croce) azt a hiányát, hogy nem mutatnak kielégítő és rendszeres általános-filozófiai, főleg metafizikai megalapozást és így nem szolgáltatnak egységes és egyetemes művészetfilozófiát. Brandenstein Béla Pauler Ákosnak és a *fenomenologiai* iskolának tanítványa. Vérbeli fenomenologus metafizikus, aki mélyen hatol be a valóság jelentésgazdagságába és metafizikai régióiba, hogy feleletet adhasson: mi a szellem, az anyag, a természet, a mű? Könyve nem tartozik a könnyű művek közé. Rendszeres művészet-szemléletre és — elmékedésre öhajtja rábírni azokat is, akik nem a fenomenologia szempontjából nézik a világot. Olyan szépségbanítóval állunk szemben, aki bátor ahhoz, hogy tételeit olvasóival el is fogadtassa.

Mindenekelőtt: nem híve a mechanikai-naturalisztikus álláspontnak. Metafizikai és teológiai alapon azt tanítja, hogy Isten teremtette a szellemeket és a tiszta anyagot, melyből a világ áll. Ami változás van a világban, azt az Isten-teremtette szellemek okozzák. Minden változás mögött szellem van. A természeti szellemek, mint öntudatos, akaró lények hatnak az anyagra és hozzák létre a természetet az emberig és kulturájáig. Az egész természet műalkotás. Igen tág tere van a szépnek. Igaza van Aristotelesnek: *poézis* minden alkotás. Nem lehet a szép birodalmát természeti- és művészi-szépze bontani. A természetet is művészi tekintetben oly szellemek alkották, akik a mijeikünkkel egyenrangúak és lényegileg hasonló érzelműek. A sok teremtett szellem sorában utóljára fellépő emberi szellem, mely lényegében ép olyan, mint a *természeti szellem*, csak folytatja megfelelően és következetesen azt a művészi tevékenységet, amelyet a már előtte fellépett természeti szellemek műveikben, pl. az emberi testben, már létrehozáltak. A lélek az emberi test zárt organizmusára ható sok szellem közül csak egy: a legfontosabb. A természeti szépben is, a művészi szépben is — így hirdeti filozófusunk Jouffroyval együtt — az ér-

⁸⁾ E. Trótsch, Der Historismus I, 1922: 185.⁹⁾ A „rossz” és „henye” etnográfiai párhuzamokról I. már EPhK. 201.